

11

ANETA KARGOL-WASILUK

MYŚL ANTYKRYZYSOWA JOHNA MAYNARDA KEYNESA – KONIEC LESEFERYZMU

„Żaden ekonomista po drugiej wojnie światowej nie miał tak silnego wpływu na politykę gospodarczą jak John Maynard Keynes. Jego teorie należą dziś do skarbcza wiedzy powszechnej”

Thomas Buomberger

1. JOHN MAYNARD KEYNES – CZŁOWIEK, UCZONY, REWOLUCJONISTA

John Maynard Keynes (1883-1946) był jednym z najbardziej wpływowych ekonomistów pierwszej połowy XX wieku. Jego teoria stymulowania gospodarki przez rząd za pomocą wydatków publicznych oraz narzędzi polityki fiskalnej i monetarnej¹ odcisnęła piętno na polityce „New Deal”, wprowadzonej w latach 30. przez prezydenta Franklina D. Roosevelta w Stanach Zjednoczonych. Ukoronowaniem aktywnego życia politycznego i naukowego Keynesa było stworzenie przez niego opus magnum: *„Ogólna teoria zatrudnienia, procentu i pieniądza”* (książki wydanej w 1936 roku). Niezmiennym pozostaje fakt, że nie przedstawił on w tym dziele jednoznacznie rozumianej, zwartej teorii ekonomicznej, ale w obecnych czasach jest uważany za ikonę ekonomii. *„Ogólna teoria...”* ma wielu adwersarzy, ale autorka niniejszego opracowania

¹ Por.: *An open letter to President Roosevelt by John Maynard Keynes*, <http://newdeal.feri.org/misc/keynes2.htm>, 16.07.2009.

podziela opinię, że: „*Rewolucja Keynesowska*” to jeden z najbardziej godnych uwagi epizodów w całej historii myśli ekonomicznej: nigdy – ani przedtem, ani potem – nie było tak gwałtownego i tak masowego „nawrócenia się” ekonomistów na nową teorię; nigdy – ani przedtem, ani potem – ekonomiści nie stali się tak szybko i tak masowo zwolennikami nowej teorii². Słusznie zauważa Mark Blaug, że J.M. Keynes dokonał „zamachu” na niezmienną wiarę w naturalne siły regeneracyjne mechanizmu rynkowego. Rewolucja Keynesowska oznaczała zatem kres dominacji „doktryny leseferyzmu”³.

Tabela 1
Wybrane wydarzenia z życia Johna Maynarda Keynesa

1883	Cambridge, Anglia – ur.
1897	Rozpoczęcie nauki w Eaton – jednej z najbardziej ekskluzywnych szkół średnich w Anglii
1902	Podjęcie studiów z zakresu filozofii, historii, matematyki i ekonomii w King’s College w Cambridge, jego profesorami byli między innymi A. Marshall i A. Pigou
1906	Podjęcie pracy w Urzędzie do spraw Indii
1908	Objęcie stanowiska wykładowcy ekonomiki w Cambridge
1911	został wydawcą „ <i>Economic Journal</i> ”, najbardziej wpływowego czasopisma ekonomicznego w Wielkiej Brytanii, do 1945 roku pełnił tę funkcję
1914	Doradca Ministerstwa Skarbu odpowiedzialny za sprawy związane z finansowaniem wydatków wojennych
1919	„ <i>The Economic Consequences of the Peace</i> ”
1925	Ślub z Lidią Łopokową, tancerką baletową
1926	„ <i>The End of Laissez Faire</i> ”
1930	Kurator National Gallery, zarządca finansowy King’s College oraz Sadler’s Wells Ballet
1936	„ <i>Ogólna teoria zatrudnienia procentu i pieniądza</i> ”
1940	Członek sztabu doradców Ministerstwa Skarbu
1941	Dyrektor Banku Anglii
1944	Przewodniczący brytyjskiej delegacji na konferencję w Bretton Woods
1946	Umiera na atak serca

Źródło: R. Lüchinger, *12 ikon ekonomii. Od Smitha do Stiglitz’a*, Wydawnictwo Studio Emka, Warszawa 2007, s. 102; W. Stankiewicz, *Historia myśli ekonomicznej*, PWE, Warszawa 2007, s. 278.

² M. Blaug, *Teoria Ekonomii. Ujęcie retrospektywne*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000, s. 681.

³ Ibidem.

Sam J.M. Keynes to człowiek posiadający najlepsze wykształcenie dostępne dla angielskiej elity, które zapewnił mu jego ojciec, John Neville Keynes (1852-1949), pracownik administracji uniwersyteckiej Cambridge⁴. John Neville był uczniem Alfreda Marshalla i jego przyjacielem. Wpływ ojca i bliski kontakt z wybitnymi naukowcami znakomitej uczelni, edukacja w Eton, a następnie w King's College umożliwiły młodemu Keynesowi doskonały start, nie tylko naukowy, ale również polityczny. Keynes studiował w Cambridge matematykę, filozofię, historię i ekonomię, ale nie poświęcił się zanadto karierze naukowej. Początkowo był urzędnikiem państwowym, a w 1908 roku objął stanowisko wykładowcy w Cambridge⁵. Później był wydawcą „Economic Journal” i kolejno zajmował różne stanowiska doradcze, bądź kierownicze w znamienitych urzędach państwowych.

2. KONIEC LESEFERYZMU?

Leseferizm (*laissez faire, laissez passer* z fr. – pozwólcie działać, nie przeszkadzajcie) to doktryna sformułowana przez francuskich fizjokratów, których najwybitniejszym przedstawicielem był Francois Quesnay (1694-1774)⁶. Najpełniej była realizowana w dziewiętnastowiecznej Anglii, w czasach po rewolucji przemysłowej⁷. Jest to pogląd, który głosi wolność jednostki, wolność przemysłową i wolność handlu, sprowadzając rolę państwa do roli nocnego stróża, natomiast naturę ludzką przedstawia jako egoistyczną (konceptja *homo oeconomicus*). Dzięki egoistycznym działaniom jednostek społeczeństwo osiąga zbiorowe korzyści, ponieważ interes osobisty nigdy nie stoi w sprzeczności z interesem ogółu. Podstawą doktryny leseferyzmu jest wiara w działanie doskonałego mechanizmu rynkowego.

Tę ideę rozwinął Adam Smith w dziele: „Badania nad naturą i przyczynami bogactwa narodów” (1776), które jest uznawane za pierwszą systematyczną pracę w dziedzinie ekonomii, a jego autor za ojca ekonomii klasycznej. *Społeczeństwo osiąga dobrobyt według Smitha jedynie wtedy, gdy każdy dąży do celu, który polega na tym, by samemu wypaść jak najlepiej*⁸. Zatem u podstaw jego dzieła leży pogląd liberalny, a jego metafora o niewidzialnej ręce rynku (automatycznym regulatorze życia gospodarczego) wydaje się być najbardziej znana na świecie, nie tylko wśród ekonomistów.

⁴ N. Hultberg, H. Hoppe, M. Rothbard, J.T. Salerno, *Jak zrujnować gospodarkę, czyli Keynes wiecznie żywy*, Fijor Publishing, Chicago Warszawa 2004, s. 25-26.

⁵ W. Stankiewicz, *Historia myśli ekonomicznej*, PWE, Warszawa 2007, s. 277-278.

⁶ Por.: *Uwagi o fizjokratyzmie*, [w:] Ibidem, s. 93 i nast.

⁷ Rewolucję przemysłową w Anglii datuje się na lata 1760-1830.

⁸ B. Kohler, *A. Smith 1723-1790*, [w:] R. Lüchinger, *12 ikon ekonomii. Od Smitha do Stiglitz*, Wydawnictwo Studio Emka, Warszawa 2007, s. 34.

W pamphlicie „*The End of Laissez-Faire*” J.M. Keynes zaprezentował krótki historyczny przegląd ekonomicznej polityki leseferyzmu. Ten wątek autorka pozostawia na marginesie rozważań, natomiast warto przytoczyć porównanie, które ten wielki uczony uczynił wobec dostrzeżenia podobieństw między darwinizmem i leseferyzmem. Karol Darwin, jak stwierdza J.M. Keynes, odwoływał się do miłości fizycznej „działającej” przez selekcję płciową, towarzyszącą naturalnej selekcji odbywającej się przez konkurencję. Natomiast jednostka odwołuje się do miłości do pieniędzy, działa w pogoni za zyskiem (tutaj również jest mowa o naturalnej selekcji), czemu towarzyszy produkcja na największą możliwą skalę tego, co jest najbardziej pożądane (w kategoriach wartości wymiennej).

Keynes dostrzegł również, że do popularności, prestiżu i władzy leseferyzmu przyczynił się fakt istnienia oczywistych naukowych braków dwóch opozycyjnych alternatyw – protekcyjizmu i marksistowskiego socjalizmu. Wyjaśnił, że nie jest prawdą, iż jednostki posiadają uświęconą zwyczajem „naturalną wolność” w swojej ekonomicznej aktywności. Stąd, jak stwierdził, nie można wydedukować z zasad ekonomii, że oświecony interes osobisty zawsze jest zgodny z interesem publicznym (ogółu). Zauważył też, że nieprawdą jest, iż interes osobisty jest generalnie oświecony. Doświadczenie nie pokazuje, że jednostki, działając grupowo, są zawsze mniej „troskliwe”, niż kiedy działają osobno¹⁰.

J.M. Keynes wierzył, że idealny zakres systemu organizacji i kontroli znajduje się gdzieś między jednostką a nowoczesnym państwem. Jasno stwierdził, że *ważną rzeczą dla rządu nie jest robienie rzeczy, które jednostki aktualnie robią (lepiej lub gorzej), ale czynienie tego, co nie jest w ogóle robione*. Zatem oznacza to, że przypisuje państwu funkcje pomocnicze, a nie głównego centrum kierowniczego. Joseph Salerno stwierdził, że celem Keynesa było wprowadzenie zmian w technice nowoczesnego kapitalizmu za pomocą kolektywnych działań¹¹.

Jak uważa Keynes, wiele największego ekonomicznego zła naszych czasów to owoce ryzyka, niepewności oraz ignorancji. Dzieje się tak dlatego, że poszczególne jednostki, dzięki szczęśliwemu zbiegowi okoliczności bądź posiadanym umiejętnościom, są zdolne osiągnąć korzyści z niepewności, bądź ignorancji, a także dlatego, że z tych samych powodów co wielkie nierówności w bogactwie, duży biznes jest loterią i te same czynniki są przyczyną bezrobocia.

Chociaż zgodził się z zasadą, że rynek powinien być wolny od interwencji rządu, zasugerował, że rząd może odgrywać konstruktywną rolę w chronieniu jednostek przed

⁹ J.M. Keynes, *The End of Laissez-Faire*, 1926, <http://www.panarchy.org/keynes/laissezfaire.1926.html>, 11.07.2009.

¹⁰ Ibidem.

¹¹ J. Salerno, *Rozwój ekonomii Keynesa: od Marshalla do milenaryzmu*, [w:] N. Hultberg, H. Hoppe, M. Rothbard, J.T. Salerno, *Jak zrujnować gospodarkę, czyli Keynes wiecznie żywy*, Fijor Publishing, Chicago Warszawa 2004, s. 190.

najgorszą szkodą wahań koniunkturalnych, jaką jest bezrobocie. Kiedy wybuchł Wielki Kryzys kilka lat później, jego praca wydała się bardzo przewidująca.

3. KRYZYS? O CZYM NAPISAŁ KEYNES

Kryzys zmusił ekonomistów i polityków do rewizji dotychczasowych poglądów na metody polityki gospodarczej państwa. Zmiany te w największym stopniu wiążą się z nazwiskiem J.M. Keynesa¹². Najostrzejszą krytykę teorii klasycznej przypisał J.M. Keynes, tworząc własną teorię rynku w dziele „*Ogólna teoria zatrudnienia, procentu i pieniądza*”. Chociaż Keynes wierzył głęboko w liberalizm gospodarczy, dostrzegł, że kapitalizm ze swobodnie działającym rynkiem nie jest w stanie zapewnić pełnego wykorzystania czynników wytwórczych, ani pełnego zatrudnienia. Keynes nie był socjalistą, chciał ocalić kapitalizm¹³. Mimo że niektóre poglądy Keynesa dają się pogodzić z socjalizmem, dawał on jednoznacznie wyraz odmienności swoich sympatii politycznych¹⁴.

Próbując usytuować dorobek J.M. Keynesa w historii myśli ekonomicznej wydaje się, że można go określić jako udaną próbę pogodzenia dwóch przeciwstawnych nurtów – optymistycznego i pesymistycznego. Z jednej strony teoria A. Smitha z rynkiem, jako koordynatorem działań indywidualnych podmiotów gospodarczych i narzędzie optymalnej alokacji zasobów, z drugiej myśl socjalistyczna, piętnująca sprzeczności kapitalizmu. Być może Keynes stworzył najbardziej znaczącą teorię, która umiejętnie godzi te dwie przeciwstawne tradycje¹⁵. Niektórzy historycy gospodarki określają jego teorię jako teorię regulowanego kapitalizmu¹⁶. A. Szeworski w słowie wstępnym do trzeciego wydania polskiego określa z kolei jego dzieło jako podstawowy katalizator poglądów na rolę rynku i państwa w procesie gospodarczym.

W rozdziale pierwszym swojego największego dzieła wielki ekonomista XX stulecia zaznaczył, by jego rozważania traktować jako przeciwstawienie jego poglądów myśli klasycznej. *Postaram się dowieść, że postulaty teorii klasycznej dają się zastosować nie w ogóle, lecz jedynie w przypadku szczególnym, gdyż sytuacja, jaką ona zakłada, jest punktem skrajnym spośród wielu możliwych stanów równowagi*¹⁷.

¹² J. Skodlarski, R. Matera, *Gospodarka światowa. Geneza i rozwój*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2004, s. 179.

¹³ P. Krugman, *Płatki owsiane Friedmana*, „Gazeta Wyborcza” z dn., 18-19.10.2008, s. 16.

¹⁴ A. Wojtyna, *Ewolucja keynesizmu a główny nurt ekonomii*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000, s. 69.

¹⁵ Ibidem, s. 68.

¹⁶ J. Szpak, *Historia gospodarcza powszechna*, PWE, Warszawa 2003, s. 260-261.

¹⁷ J.M. Keynes, *Ogólna teoria...*, op.cit., s. 5.

Zjawisko cyklu koniunkturalnego wyjaśnił w rozdziale 22 swojego dzieła. Keynes odnosi się do zjawiska kryzysu, jako cechy cykliczności gospodarki – i podkreśla, że zastąpienie tendencji zwykłej tendencją niżkową (chodzi o koniunkturę) zazwyczaj następuje nagle i gwałtownie, natomiast nie ma takiego ostrego i gwałtownego przebiegu zastąpienia tendencji niżkowej zwykłą.

Wybitny ekonomista M. Blaug stwierdza, że mistrzowskie pióro Keynesa najbardziej można odczytać w trzech ostatnich rozdziałach „*Ogólnej teorii*”, co jest też prawdą w opinii autorki tego opracowania. Wcześniej w artykule wspomniano, że ogólna teoria jest teorią rynku, ale warto zaznaczyć, że rynku, który jest niedoskonały, który często znajduje się w fazie kryzysu. Uczynmy zatem punktem wyjścia rozdział „*Ogólnej teorii*” zawierający uwagi o cyklu koniunkturalnym. Keynes uznaje, że cykl koniunkturalny jest skutkiem cyklicznych zmian w krańcowej efektywności kapitału¹⁸. Wyraźnie podkreśla, że podstawowego wyjaśnienia kryzysu powinno szukać się w nagłym załamaniu się krańcowej efektywności kapitału, a nie we wzroście stopy procentowej. Podkreśla też, że temu załamaniu towarzyszy zwykle wzrost stopy procentowej, a to pociąga za sobą jeszcze poważniejszy spadek inwestycji. Keynes wręcz mówi o ujemnych inwestycjach, czyli inwestycjach w zapasy. Na dalszych kartach stwierdza, że lekarstwem na ożywienie nie jest wysoka stopa procentowa, a niska stopa procentowa, ponieważ może ona zapewnić trwałość koniunktury. Zbyt wysoka stopa procentowa nie zapewni wg niego pełnego zatrudnienia. Mówi też o okolicznościach *działania na kilku frontach*, to znaczy że przy dążeniu do utrzymania społecznie kierowanej stopy inwestycji prowadzącej do stopniowego spadku krańcowej efektywności kapitału, popiera równocześnie wszelkiego rodzaju zabiegi polityczno-gospodarcze mające na celu zwiększenie skłonności do konsumpcji¹⁹. *Można rozwijać inwestycje i jednocześnie rozwijać konsumpcję nie tylko do takiego poziomu, który przy istniejącej skłonności do konsumpcji odpowiadałby zwiększonym inwestycjom, ale nawet do poziomu jeszcze wyższego*²⁰. Keynes uważał, że w warunkach *laissez-faire*'yzmu niemożliwe jest uniknięcie wahań zatrudnienia i stąd stwierdził, że nie można pozostawić obowiązku regulowania bieżących rozmiarów inwestycji w rękach prywatnych²¹.

Ukoronowaniem wywodów Keynesa jest dostrzeżenie wad systemu społeczno-gospodarczego – niezdolność do osiągnięcia pełnego zatrudnienia i dowolny, niesprawiedliwy podział bogactwa.

Jeśli Keynes uznaje za główną przyczynę kryzysu niedostateczny popyt na dobra konsumpcyjne i inwestycyjne, to jednocześnie proponuje szereg działań, by temu za-

¹⁸ Krańcowa efektywność kapitału zależy od obfitości lub rzadkości istniejących w danej chwili dóbr kapitałowych, od bieżącego kosztu ich produkcji, od przewidywań co do przyszłego przychodu z dóbr kapitałowych.

¹⁹ J.M. Keynes, *Ogólna teoria...*, op.cit., s. 294.

²⁰ Ibidem.

²¹ Ibidem, s. 289.

pobiec. Mówi o potrzebie aktywnej polityki fiskalnej i pieniężnej²², na przykład o dążeniu do wprowadzenia takiego systemu podatków bezpośrednich, który obciążałby w większym stopniu wysokie dochody i spadki²³. O zasiłkach dla bezrobotnych – ponieważ danym wahaniom inwestycji będą towarzyszyły o wiele mniejsze wahania zatrudnienia²⁴.

I w końcu chyba najbardziej znane fragmenty jego książki: *Dla człowieka, który był przez długi czas bezrobotny, z pracą wiąże się raczej przyjemność, niż przykreść. (...) powyższe rozważania wyjaśniają, w jaki sposób „nieprodukcyjne” wydatki pokrywane z pożyczek mogą (...) wzbogacić społeczeństwo. Wznoszenie piramid, trzęsienia ziemi, nawet wojny mogą przyczynić się do wzrostu bogactwa (...). Gdyby skarb państwa napchał banknotów do butelek, zagrzebał je w opuszczonych szybach węglowych na dostępnej głębokości i zasypał te szyby śmieciami, a następnie pozostawił wydostanie tych banknotów (...) prywatnym przedsiębiorcom (...), bezrobocie zostałoby zlikwidowane, a w wyniku tego zarówno dochód realny społeczeństwa jak i jego kapitał rzeczowy osiągnęłyby prawdopodobnie poziom znacznie wyższy niż obecnie²⁵. Keynes podkreślał, że zatrudnienie bezrobotnych przy robotach publicznych jest szczególnie ważne w okresach poważnego kryzysu, a nie w czasach, gdy gospodarka zbliża się do stanu pełnego zatrudnienia²⁶.*

Keynes uważał, że wnioski z jego teorii są umiarkowanie konserwatywne. Podkreślał potrzebę pewnego centralnego kierowania w obszarze, który pozostaje głównie domeną prywatnej inicjatywy, ale jednocześnie twierdził, że wiele dziedzin działalności gospodarczej ma pozostać bez zmiany. Uważał, że państwo powinno wywierać wpływ na kształtowanie się skłonności do konsumpcji – częściowo przez system podatkowy, częściowo przez politykę bankową²⁷.

Tuż po śmierci J.M. Keynesa P. Samuelson podjął próbę oceny znaczenia „*Ogólnej teorii*”. Autorka celowo nie odnosi się w tym miejscu do współczesnych interpretacji, uznając, że są one nasycone wieloma nowymi, zupełnie obcymi Keynesowi, myślami. Zatem co napisał P. Samuelson? Przyznał, że na początku zupełnie nie rozumiał o czym pisał ten wielki ekonomista, ale wysnuł również przypuszczenie, że Keynes być może sam nie rozumiał własnych analiz. Zauważył również, że angielscy ekonomiści, spoza Cambridge, na przykład Harrod, Meade (z Oxfordu), szybko przejęli „nowego

²² Por.: J. Godłów-Legiędź, *John Mynard Keynes, Ogólna teoria zatrudnienia, procentu i pieniądza 1883-1946* http://legiedz.com/jgl/_materialy/j_m_keynes_blog.pdf, 16.08.2009.

²³ J.M. Keynes, *Ogólna teoria*

²⁴ Ibidem, s. 109.

²⁵ Ibidem, s. 115.

²⁶ Ibidem, s. 113.

²⁷ Ibidem, s. 345.

ducha”. Do nowego nurtu przyłączyła się też młoda krew z London School, naukowcy tacy jak Kaldor, Lerner, Hicks, którzy porzucili „hayekowski system”²⁸.

Mądrze mówiono, jak napisał Paul Samuelson, że tylko w kategoriach współczesnej teorii efektywnego popytu można zrozumieć i bronić tak zwanej klasycznej teorii bezrobocia. W końcu i może jako najważniejsze z długookresowej perspektywy, analiza keynesowska zaczęła przenikać do podstawowych podręczników i tak, jak każdy wie, jeśli raz jakaś idea zakiełkuje, jakkolwiek byłaby błędna, staje się prawie nieśmiertelna²⁹.

Współczesne interpretacje rozważań Keynesa odnoszą się do tak zwanych środków nakręcania koniunktury. Wyżej wymienione narzędzia, instrumenty oddziaływania państwa na gospodarkę możemy podzielić na bezpośrednie i pośrednie i w takiej formie zazwyczaj przedstawia się je w podręcznikach akademickich. Zatem to co napisał, bądź powiedział Keynes przedstawia się dziś jako bezpośrednie i pośrednie środki nakręcania koniunktury (środki antykryzysowe) i dzieli się je na: zasiłki dla bezrobotnych, kontrolowaną inflację, obniżanie stopy procentowej od oszczędności, progresywne opodatkowanie wysokich dochodów, roboty publiczne i wreszcie etatyzm. Wszystkie te narzędzia można potraktować jako sposoby przeciwdziałania kryzysom.

Podsumowując, jego teoria dała szereg argumentów na rzecz interwencji państwa w gospodarkę. Innym problemem jest pytanie o to, czy miał rację? Czy współcześni ekonomiści zgadzają się z Keynesem?

4. ZA I PRZECIWIW KEYNESOWI – STANOWISKO DAVIDA COLANDERA

Celem pełnej oceny dzieła Keynesa warto odnieść się do dyskursu, jaki zawiera artykuł D. Colandera z 1999 roku na temat słuszności nauczania keynesizmu³⁰. Jakie są zatem argumenty za tym, by przestać nauczać myśli Keynesa? Colander porządkuje je następująco:

1. Model keynesowski jest błędny, jeśli potraktować go jako wskazówki dla polityki gospodarczej. Na jego podstawie uczy się studentów, że deficyt budżetowy przyczynia się do rozwoju gospodarki, a nadwyżka budżetowa powoduje jej kurczenie się. Colander podał przykład lat dziewięćdziesiątych gospodarki amerykańskiej, która rozwijała się mimo ograniczenia deficytu budżetowego. Zaproponował zatem, żeby w tym świetle zrezygnować z modelu Keynesa i badać długookresowe zależności między deficytem, stopami procentowymi i wzrostem gospodarczym.

²⁸ P.A. Samuelson, *Lord Keynes and the General Theory*, „Econometrica” July 1946, vol. 14, no. 3, s. 188.

²⁹ Ibidem, 188-189.

³⁰ D. Colander, *Teaching Keynes in the 21st Century*, „Journal of Economic Education” Fall 1999, s. 364-370.

Powinno się podkreślać, że deficyt budżetowy ma niewielki wpływ na wzrost gospodarczy.

2. Efekt mnożnikowy empirycznie nie jest zbyt duży, stąd keynesowski model mnożnikowy jest prawie nieużyteczny.
3. Gospodarka oscyluje w długim okresie wokół naturalnej stopy równowagi samoczynnie, a nie tak jak sugeruje model Keynesa, że jest niestabilna.

Po przedstawieniu argumentów negatywnych pojawiają się pozytywne uwagi, przemawiające za zachowaniem myśli Keynesa:

1. Model keynesowski jest błędny, jeśli potraktować go jako wskazówki dla polityki, ale interpretując ten model można odkryć, że Keynes wcale nie twierdził, iż wydatki rządowe (deficyt) zawsze przyczyniają się do wzrostu gospodarczego. W ogólnej teorii nigdzie nie ma stwierdzenia, że deficyt jest konieczny do utrzymania gospodarki w ruchu. Keynes przeciwstawiał się deficytom. Uważał, że deficyt może być tylko czasami pomocny.
2. Model interpretacyjny Keynesa można potraktować jako model, który po prostu sugeruje kierunki efektów przyjętej polityki, to jest raczej jak ćwiczenie umysłu, a nie model gospodarki.
3. Ekonomiści nie wiedzą jaka jest naturalna stopa bezrobocia, inflacji itd.

W dalszej części swojego opracowania Colander stwierdził, że opowiada się za zachowaniem ekonomii keynesowskiej, ale oczywiście po poddaniu jej krytycznej ocenie. Skonstatował swoje rozważania wnioskiem, że studenci powinni posiadać wiedzę o tym, że pozostawienie wszystkiego rynkowi jest historycznym argumentem, a nie argumentem teoretycznym. Jest oparte na znaczeniu niepowodzeń rządu, a nie braku niedoskonałości rynku.

Natomiast w podsumowaniu przytoczył stwierdzenie Keynesa, że teoria ekonomii jest raczej metodą niż doktryną, jest aparatem myślowym, techniką myślenia, która pomaga jej właścicielom wyciągnąć właściwe wnioski.

* * *

Keynes był wirtuozem ekonomii. Mimo wielu krytyków, chociażby z nurtu austriackiej szkoły ekonomii (z wybitnymi przedstawicielami – Fridrichem von Hayekiem i Ludwigiem von Misesem, a także Murrayem Rothbardem³¹), z nurtu monetarystycznego z M. Friedmanem i innymi, wydaje się, że jest on wciąż obecny w umysłach polityków i ekonomistów, którzy wpływają na losy gospodarek, w których żyją, tworzą i rządzą.

P. Samuelson w 1946 roku napisał: *Tu leży sekret Ogólnej teorii. Jest to książka źle napisana, kiepsko skonstruowana; (...) arogancka, gderliwa, polemiczna (...), pełno w niej*

³¹ Por.: N. Hultberg, H. Hoppe, M. Rothbard, J.T. Salerno, *Jak zrujnować gospodarkę, czyli Keynes wiecznie żywy*, Fijor Publishing, Chicago-Warszawa 2004.

odkryć bezwartościowych i zamętu. System keynesowski wygląda tu nader niejasno (...). Przebyskom głębokich przemyśleń i intuicji towarzyszy nudna algebra. Po niefortunnie sformułowanej definicji nagle następuje niezapomniane błyskotliwe rozwinięcie. Kiedy wreszcie przebrniemy przez tę książkę, stwierdzamy, że zawarta w niej analiza jest oczywista, a jednocześnie nowatorska. Krótko mówiąc jest to dzieło geniusza³². Niech ten cytat posłuży za ocenę talentu i wkładu tego wielkiego myśliciela w rozwój teorii ekonomii i polityki gospodarczej.

J.M. Keynesa należy traktować jako wielkiego ekonomistę, który wypełnił luki w teorii klasycznej. Udało mu się rozszerzyć tradycyjne funkcje rządu. Uważał, że państwo jest jedynym środkiem, który pozwala uniknąć zniszczenia form gospodarki kapitalistycznej oraz warunkiem pomyślnego funkcjonowania inicjatywy prywatnej³³.

Na zakończenie warto dodać, że kryzys współczesnej gospodarki (pierwszej dekady XXI wieku) światowej ukazuje, że od Keynesa odwrotu już nie ma. Z tym, że ważny jest rozwój nie sfery realnej, a sfery regulacyjnej rządu, a więc: optymalna skala opodatkowania, efektywne stopy procentowe, system ładu konstytucyjno-prawnego, po to, by móc hamować zwierzęce instynkty natury ludzkiej, popychające do podejmowania szkodliwych i zbyt ryzykownych decyzji³⁴.

³² P.A. Samuelson, *Lord Keynes and the General Theory*, „Econometrica” July 1946, vol. 14, no. 3, s. 190; por.: M. Blaug, *Teoria...* op.cit.

³³ J.M. Keynes, *Ogólna teoria...*, op.cit., s. 348.

³⁴ Por. R.J. Shiller, *Zwierzęca natura rynku. O wadze emocji w gospodarce*, „Niezbędnik inteligenta”, „Polityka” z dn. 11.07.2009, nr 28, s. 6.